

ISSN 2411-0078

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

SCRIPTORIUM NOSTRUM

ЕЛЕКТРОННИЙ
ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

2018

№ 1 (10)

*Присвячується світлій пам'яті
мого наукового керівника
Олександра Миколайовича Машкіна*

КОМЕРЦІЙНІ ВІДНОСИНИ МІЖ ОДЕСОЮ ТА МАРСЕЛЕМ У ДРУГІЙ ЧВЕРТІ XIX СТОЛІТТЯ

Друга чверть XIX століття стала складним і знаковим періодом в розвитку комерційних відносин між Францією і Росією. Даний етап взаємин двох держав характеризується, з одного боку, поліпшенням торговельних зв'язків після падіння наполеонівської імперії. З іншого боку, Східна (Кримська) війна припиняє комерційне співробітництво між чорноморськими і середземноморськими портами. Але в зазначеному періоді був налагоджений товарообіг між Марселем і Одесою.

Ключові слова: купець, середземноморський порт, комерційні операції, торгові фірми, товарообіг.

У першій половині XIX століття на території Північного Причорномор'я сформувалася певна «спільнота» французьких купців. Вони займалися налагодженням торгових відносин між середземноморськими і чорноморськими портами. Від уряду вони отримали права та привілеї, що стало поштовхом до збільшення товарообігу між Одесою та Марселем. Перша чверть XIX століття відзначена нестабільністю політичних та економічних відносин між Французькою та Російською імперіями. Це пов'язано з постійними військовими конфліктами між обома державами [22].

Тільки в другій чверті XIX століття істотно змінюється міжнародна ситуація, що було пов'язано не тільки з поліпшенням дипломатичних відносин між Францією та Росією, а й потребою в продукції, яку реалізовували держави через свої південні порти. У статті аналізуються основні види товарів, які були залучені до експортно-імпортних операцій між Марселем та Одесою.

Цією проблематикою цікавилися фахівці ще в дореволюційний період. Так, наприклад, О. Гулішамбаров [4], Г. Неболсін [19], Н. Шільдер [24] надають статистичні дані, які дають можливість проаналізувати загальний товарообіг в чорноморських портах. У радянський період на дану тематику

Є. Сидорович. Комерційні відносини між Одесою та Марселем у другій чверті ХІХ...

звертали увагу І. Гуржій [5-6], Н. Кіняпін [16], І. Кулишер [17]. Вони аналізували перевага торгівельних відносин у південному регіоні. На сучасному етапі, наприклад, О. Губарь [3] та О. Машкін [18] вивчали діяльність французьких купців, які здійснювали комерційні операції в одеському порту.

Таким чином, інтерес до вивчення франко-російських комерційних відносин присутній в науковій літературі, але носить фрагментарний характер. Дослідники комплексно не розглядали товарні відносини між Одесою та Марселем в другій чверті ХІХ століття.

Передумови комерційного співробітництва в другій чверті ХІХ століття

У даний період відмічається поліпшення дипломатичних відносин між Францією та Росією. Підтвердженням цього факту є ситуація, яка мала місце під час зустрічі імператора Миколи І і французького посла Лаферроне. Дослідник Н.К. Шільдер так її описує: *«Французский посол граф Лаферронэ попытался выразить императору, с каким участием и беспокойством дипломаты следили за его действиями 14-го декабря, и какое удивление внушило им проявленное государем в этот день мужество. Лаферронэ пробыл наедине с императором целый час. Едва успел посол войти в кабинет, как Николай Павлович, обняв его и заливаясь слезами, воскликнул: «... Я не знаю и не могу предвидеть сущности отношений, которые может установить политика между российским императором и послом французского короля; но в чем я могу обязаться перед вами честным словом, так, это что Николай всегда останется тем, чем был доселе для графа Лаферронэ, и надеюсь, что и с вами будет то же»* [24, с. 342-343].

Узагалі, Франція мала певний сегмент на російському ринку в цей період. Дослідник І. Кулішер, аналізуючи товарообіг Французького королівства та Російської імперії [17, с. 268], відмічав, що в другій чверті ХІХ століття загальна частка експорту та імпорту французьких товарів в російських портах становила всього 10 відсотків [15, с. 25]. У той час як О. Гулішамбаров стверджував, що їх частка складала 30 відсотків від всіх іноземних товарів [4, с. 92]. Уже в другій половині ХІХ століття цей відсоток збільшиться після підписання франко-російського договору, що є подальшим предметом дослідження.

Окремо виділимо, що в 1814 році були відновлені офіційні комерційні відносини між Одесою і Марселем. У 1817 році Одеса отримує статус порто-франко [12, арк. 2-3], що збільшує чисельність французьких купців в Північному Причорномор'ї [22]. Зміна законодавчої бази обох держав дає

можливість інтенсифікувати товарообіг між двома портами. У зв'язку з цим в 1820 році у Франції видаються Кодекси Людовика XVIII, які чітко прописують правила для купців в чорноморських портах [25-28].

Цей факт суттєво вплинув на подальший розвиток комерційних відносин між Одесою і Марселем [23]. Архівні документи Державного архіву Одеської області підтверджують факт переселення значної кількості французьких купців в Одесу. Так, в цьому порту займалися торговими операціями Ван'є [7, арк. 1], Лефебр, Боні, Фоа [11, арк. 103, 321, 390], Сікард, Рено, Морсії [14, арк. 12-15], Бюфере [8, арк. 1,16], Шарнантьє, Мюре, Улісі [9, арк. 2-3, 17, 117, 387].

У 1839 році в Одеський порт прибуло 69 французьких торгових кораблів [20, с. 273]. У 1847 році їх чисельність збільшилася до 84 судів, що пов'язано з отриманням у 1846 році іноземними купцями однакових прав з підданими Російської імперії [21, с. 343].

Експорт товарів з Одеси

Основною продукцією, яка вивозилася з Одеси до Марселя, була пшениця. У 20-х роках XIX ст. французький уряд видає так званий «хлібний закон», який обмежував вивіз пшениці з чорноморських портів [6, с. 169-170]. У відповідь у 1828 році було видано наказ генерал-губернатора до одеського градоначальника, у якому заборонялося вивозити хліб з одеського порту. У цьому документі зазначалося: *«Поспешаю сообщить Вашему Превосходительству Высочайшею Его Императорскаго Величества Волю, чтобы с получения сего немедленно запретить вывоз всякого рода хлеба из наших портов. Вы милостивый Государь, не оставите тот час сделать надлежащее распоряжение, по всем подведомственным Вам местам для немедленного исполнения таковой Высочайшей воли...»* [13, арк. 2]. Хоча, інший дослідник Г. Неболсін наводить інші факти: *«Привоз... хлеба во Франции..., одна только пшеница по временам сбывается в значительном количестве на внутреннее продовольствие, особенно в южной Франции, которая почти ежегодно более или менее нуждается в иностранном хлебе Марсель, главный портовой город этого края производит обширный торг иностранной пшеницей... Хлеб привозимый под Французским флагом платит низшую пошлину, пока средняя цена на пшеницу не понизится около 1 рубля серебром на четв., тогда как с хлеба привозимаго на иностранных кораблях, взимается с пшеницы 78 копеек, с ржи 73 копейки, с ячменя 72 копейки и с овса 70 копеек серебром с четверти»* [19, с. 89, 91]. Тобто, введення нового закону у Франції та наказ російського генерал-губернатора не завадили продовженню торгівлі пшеницею.

У другій чверті XIX ст. пшениця, яка реалізовувалася в Марселі, коштувала понад 10 рублів за чверть пуда. А до 1847 році її вартість була зменшена до 9 рублів. Дана ситуація в цілому пов'язана з поліпшенням стану сільського господарства у Франції. У той же час міністр фінансів П.Ф.Вронченко вимагав не піднімати ціни на хлібну продукцію, яка відправляється до марсельського порту. У одному з урядових документів зазначалося: *«Получив от Российскаго Генеральнаго Консула в Мерселе, Эбелинга, обозрение хода торговли и мореплавания при Марсельском порте, из которого открываются успешных там обороты российского хлебной торговли в 1846 г., и благоприятное виды для оной в навигации нынешнего года...»* [10, арк. 1].

Таким чином, хлібна торгівля стала важливим сегментом в комерційних відносинах між Францією та Росією. Це було також пов'язано з тим, що у Великобританії було також введено «хлібний закон», який збільшував розмір мита на ввезене зерно з 1815 по 1846 рр. Тому, новим місцем збуту даної продукції стає, на ряду з іншими європейськими країнами, французький ринок.

У другій чверті XIX століття французькі купці також вивозили з Одеси сало, шерсть і інші товари. Так, наприклад, в південний порт з Катеринославської, Київської та Волинської губерній відправлялися лляне насіння, яке переправлялося в марсельський порт. Франція також отримувала з Одеси вироби з металу, заліза та міді [5, с. 56-57, 59, 61].

Таким чином, у зазначеному періоді складається сприятлива ситуація для двосторонніх комерційних відносин між Марселем і Одесою. Це було пов'язано як із зацікавленістю урядів, так і з вигідним географічним положенням портів. При цьому експортні операції проводилися на досить вигідних для французьких купців умовах. Їм надавалися окремі пільги на покупку та вивіз товарів з південного порту України. Усі ці фактори позитивно вплинуть на розвиток, як економічних, так і політичних відносин в XIX столітті.

Імпорт товарів з Марселя

Французький уряд видав низку правил та обов'язків, які повинні були виконувати купці в чорноморських портах [25-28]. Автор аналізував ці правила в попередніх дослідженнях [23].

У другій чверті XIX століття, як уже зазначалося, російське уряд був зацікавлений у французьких товарах, які не виготовлялися або були в незначній кількості на внутрішньому ринку. І. Гуржій відмічав, що в одеський порт привозили бавовняні вироби, каву, чай, шоколад і галантерейні вироби

[5, с. 63]. У свою чергу, Г. Неболсін акцентував увагу на тому, що збільшився об'єм вивозу з Франції виноградної горілки майже на п'ятдесят відсотків у порівнянні з останньою чвертю ХVІІІ ст. [19, с. 279]. Особливою популярністю на російському ринку користувалися різні види тканин: лляні, конопляні і паперові [17, с. 294]. У другій чверті ХІХ століття також з марсельського порту привозиться цукровий пісок, рафінад, прованська олива різних сортів, пряні корені та сукна [1, с. 159]. При цьому французьким купцям в південному порту Російської імперії були створені всі умови для ведення комерційних операцій: *«Иностранцам, желающим торговать в Одессе, предоставлены льготы от платежа податей и гильдейских повинностей, хотя бы они и не вступали в подданство России»* [2, с. 174].

Таким чином, проаналізувавши товарообіг між Одесою і Марселем у другій чверті ХІХ століття, можна виділити такі ключові аспекти, що сприяли сталості комерційних відносин між Францією і Росією:

- зміна законодавств обох держав;
- збільшення імпортно-експортних операцій Одесою та Марселем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Военно-статистическое обозрение Российской империи. — СПб., 1849. — Том 11. — Ч. 1. Херсонская губерния. — 341 с.
2. Городские поселения в Российской империи. — СПб., 1865. — Т. 5. — Ч. 2. — 530 с.
3. Губарь О. Сикар, Рено и другие / О. Губарь // Есть город у моря. Краеведческий сборник. — Одесса, 1990. — С. 122—128.
4. Гулишамбаров О. Всемирная торговля в ХІХ веке и участие в ней России / О. Гулишамбаров. — СПб, 1898. — 244 с.
5. Гуржій І. Місце України в зовнішній торгівлі Росії кінця ХVІІІ — першої половини ХІХ ст. / І. Гуржій // УІЖ. — 1960 — № 5. — С. 51—63.
6. Гуржій І. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця ХVІІІ ст. до 1861 року). / І. Гуржій. — К., 1962. — 345 с.
7. Державний архів Одеської області (далі — ДАОО). — Ф. 1. — Оп. 149. — Спр. 9. — Арк. 1.
8. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 166. — Спр. 44. — Арк. 1, 16.
9. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 167. — Спр. 1. — Арк. 2—3, 17, 117, 387.
10. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 168. — Спр. 24. — Арк. 1.
11. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 171. — Спр. 2. — Арк. 103, 321, 390.
12. ДАОО. — Ф. 1. — Оп. 220. — Спр. 4. — Арк. 2—3.
13. ДАОО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 78. — Арк. 2.

Є. Сидорович. Комерційні відносини між Одесою та Марселем у другій чверті XIX...

14. ДАОО. — Ф. 4. — Оп. 2. — Спр. 2. — Арк. 12—15.
15. История России XIX — начала XX в. — М., 1998. — 752 с.
16. Киняпина Н. Внешняя политика России первой половины XIX в. / Н. Киняпина. — М., 1963. — 287 с.
17. Кулишер И. История русской торговли / И. Кулишер. — Спб., 1923. — 330 с.
18. Машкін О. Іноземці в соціально-економічному житті України кінця XVIII — першої половини XIX ст. / О. Машкін / НАН України. Інститут історії України. — К. : Інститут історії України, 2008. — 450 с.
19. Неболсин Г. Статистическое обозрение внешней торговли России / Г. Неболсин. — СПб., 1850. — 933 с.
20. Новороссийский календарь на 1841, издаваемый при Ришельевском лицее. — Одесса, 1840. — 328 с.
21. Новороссийский календарь на 1849, издаваемый при Ришельевском лицее. — Одесса, 1848. — 420 с.
22. Сидорович Е. Участие французских купцов в черноморской торговле в первой половине XIX ст. / Е. Сидорович // Торговля, купечество и таможенное дело в России. — 2015. — Т. 2. — С. 48—54.
23. Сидорович Е. Французские негодцианты в Черном море в конце XVIII-первой половине XIX в. / Е. Сидорович // Вопросы истории. — 2013. — № 6. — С. 153—160.
24. Шильдер Н. Император Николай Первый. Его жизнь и царствование. / Н. Шильдер. — СПб., 1903. — 902 с.
25. De la Saisie et Vente des Navires // Les Cinq codes du royaume. — Lyon, 1820. — P. 439—442.
26. De la Vente des Marchandises et Meubles // Les Cinq codes du royaume. — Lyon, 1820. — P. 477—478.
27. De l'Organisation des Tribunaux de commerce // Les Cinq codes du royaume. — Lyon, 1820. — P. 494—498.
28. De Navires et autres Batimens de mer // Les Cinq codes du royaume. — Lyon, 1820. — P. 437—439.

Sydorovych Yegor

Commercial relations between Odessa and Marseille in the second quarter of the XIX century.

The second quarter of the XIX century was a difficult and important period in the development of commercial relations between France and Russia. This phase relationship is characterized, on the one hand, the improvement of trade relations

Є. Сидорович. Комерційні відносини між Одесою та Марселем у другій чверті XIX...

after the fall of the Napoleonic Empire. On the other hand, the Crimean War cease commercial cooperation between the Black Sea and Mediterranean ports. But in this period it was established, with some success, intensive trade between Marseille and Odessa.

Keywords: merchant, inland port, commercial operations, trading companies, trade.

Сидорович Егор

Коммерческие отношения между Одессой и Марселем во второй четверти XIX столетия.

Вторая четверть XIX столетия стала сложным и знаковым периодом в развитии коммерческих отношений между Францией и Россией. Данный этап взаимоотношений характеризуется, с одной стороны, улучшением торговых связей после падения Наполеоновской империи. С другой стороны, Крымская война прекращает коммерческое сотрудничество между черноморскими и средиземноморскими портами. Но в указанном периоде были налажены, с определенным успехом, интенсивный товарооборот между Марселем и Одессой.

Ключевые слова: негодант, средиземный порт, коммерческие операции, торговые фирмы, товарооборот.